

BERTALAN VILMOSNÉ

TÖRÖK, ILLETVE TÖRÖKKORI KERÁMIA ÓBUDÁRÓL

BEVEZETÉS

Óbuda 1541-ben Budával együtt harc nélkül kerül török kézre. A hódoltság idején Óbuda török részről kincstári birtok volt, a budai pasa hász birtoka. Buda az Oszmán birodalom határvára és egyik tartományi központja lett, melyet a budai pasa irányított. Óbuda magyar részről is kincstári birtok, a komáromi váruradalom tartozéka. 1659-ben került a Zichy grófi család birtokába (Zichy birtok 1659–1766-ig) 1740 körül a Zichy birtok központja Zsámbékról Óbudára helyeződött át, ahol egy kastélyuk is felépült, (ma Fő tér 1.)¹ Az Óbudán végzett ásások és leletmentések anyaga azt mutatja, hogy a török hódoltság idején is Óbuda belterületén folyamatos volt az élet a többszöri át és kitelepítések ellenére is.² (1. kép) Óbuda Csak 1596 és 1606 között volt lakatlan. Az 1600-ban megjelent „Vngarische Chronica” Wilhelm Dilich rézkarcán bár erősen sérültek, de még állnak a legmonumentálisabb középkori épületek.³ (2. kép) A metszet É-i részén a Mária templom (1), melynek romjai 1738-ban is még állnak,⁴ a középkori vár (2) és a D-i részen a Klarissza kolostor (3), a királynéi vár és a Klarissza kolostor között a Dunáig lefutó fal a késő római erőd D-i fala lehet (4). (3. kép) Az 1778 körül készült térképen, Kneidinger András térképén Óbuda belterületén a középkori objektumok már nincsenek jelölve.⁵ (4. kép) A középkori város pusztulását elsősorban a Buda visszafoglalására indított harcok (1542, 1548, 1602, 1603, 1683.) és az 1686 utáni planirozások és újjépítés okozták. 1683-ban a hadjárat

idején a császáriak rombolták le Óbudát. Óbuda elmenekült lakossága csak 1688 közepén tért vissza.⁶ Az újjépülő városban a visszatérő magyar lakosok mellett 1698-tól nagyobb csoportokban német települők érkeztek.⁷ A magyar lakosság elsősorban a középkori város központi részére telepedett vissza (Laktanya u. Fő tér, Vöröskereszt u., Korvin Ottó tér, Kálvin u. Dugovics Titusz tér, Lajos u.) A német telepesek, akik katolikus hitűek voltak a középkori Margit kápolna, illetve a középkori plébánia templom (a Templom u. a mai Plébánia templom alatt) környékén, illetve attól D-re foglalták el a romosan hagyott lakatlan házakat.

LELETANYAG

Az óbudai ásások⁸ török leletanyagának jelentős része az itt élő törökség használati tárgyai: kályhaszemek, korsók, kancsók, talpastálak, pipák, fazekak, fedők. (5–13. kép) Ezek azonosak a Budavári palotában,⁹ a Tabánban¹⁰ és Pesten előkerült török, illetve balkáni eredetű kerámiával. Az anyag kisebb csoportját: tálak és kávéscsészék a törökországi import áru jelentette. (14. kép) Ezekkel együtt azonos rétegekben más 16–17. sz-i kerámia is előkerült, a helyi magyar mesterek munkája. (15., 16., 17. kép) Későközépkori anyaggal több helyen nagyszámban találtunk 17. sz-i kerámiát: festett, mázas tálakat, fazekakat, a helyi mesterek munkáit. (18–26. kép) 1980-ban a Mókus u. 20-as számú épület udvarán a ház helyreállítása előtt végzett ásáson az egyik gödörben (80/3. árok 2-es gödör) nagyszámban kerültek elő tál, korsó, szűrőedény és kályhacsem-

¹ Óbuda törökkori és az óbudai Zichy uradalom történetét L. Gál Éva részletesen feldolgozta: GÁL 1990.; GÁL 1979, valamint GÁL É.: Buda és környéke a töröktől való visszafoglalás idején TMB 23. (1991), p.; GÁL É.: Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt 1659–1766. Bp., 1988.

² A közölt anyag nem a teljes óbudai 16–17. sz-i kerámiát jelenti, hanem csak az én ásásaimból és leletmentéseimből származó leleteket, melyek esetében a török kerámia a 16–17. századi helyi anyaggal került elő.

³ RÓZSA 1963. 67. XVII. tábla 161.

⁴ GÁL 1979. 127. 95. jegyzet

⁵ GÁL 1979. 108–109., 2. ábra 398. ábrák jegyzéke 395.

⁶ GÁL 1979. 117.

⁷ GÁL 1979. 118.

⁸ Az ásások és leletmentések felmérése a Műszaki Egyetem Geodéziai Tanszék munkatársainak Noéh Ferencnek, Szeszai Attilánának, Simonyi Gyulának és Vándor Andrásnének munkája. A metszetrájakat Illés Anna, Arnóti Zsuzsa, a kiviteli rajzokat Kuczogi Zsuzsa, a fotókat Bakos Margit és Tihanyi Bencze készítették. A kerámia rajzok Major János munkái. Az 1980-as ásásnál Nagy Ildikó volt a régész-munkatárs.

⁹ GERELYES 1991. 21–76.

¹⁰ GARÁDY 1944.

pe töredékek, melyeken csak a vöröses agyagon fehér engobe réteg volt, , illetve azonos profilú tárgyak zöld mázzal.¹¹ (27-35., 36., 37., 38., 39.,40.,41. kép) A lelőhely a 11-13. sz-i Kovács Vicus területén van, ahol a későrómai épületeket a 11-12. sz-ban planirozzák el. A 12. sz-i anyagban vastag, grafitos, import tároló edény is előkerült. A koraközépkori maradványok egy É-D-i út körül helyezkedtek el. Ez a terület a 14. sz-ban a Klarissza kolostort építő kőfaragóműhely területe. Egy 1374-es oklevél szerint itt állhatott a műhelyt vezető Corradus Theontonicus háza.¹² A Mókus u. 20-as épületben, a 2-es

gödörben talált félkész darabokkal azonos profilú már festett és mázas edények töredékei kerültek elő más óbudai lelőhelyen is , így pl. a Lajos u. 160. helyén végzett ásatásnál az É-D-i árokban¹³(42.,43.,44.,45. kép) Laktanya u. 2., Lajos u. 158., Lajos u. 165., Lajos u. 174- Serfőző u. 2., Fényes-Perc. Mókus u. Klarissza kolostor (46-57. kép) a tabáni ásatásból Garády Sándor ugyancsak az óbudai műhely anyagával azonos profilú tálatat publikál.¹⁴ A bécsi metró építkezésnél előkerült leletanyagban a 17. sz-i leletek között hasonló készítésű és díszítésű mázas edénytöredékek szerepelnek.¹⁵

IRODALOMJEGYZÉK

BERTALANNÉ 1995	BERTALAN Vilmosné – ALTMANN Júlia: A középkori Óbuda. In: Óbuda évszázadai. Főszerk. Kiss Cs., Mocsy F. Bp., 1955. p. 139-200.
FEKETE 1944	FEKETE Lajos: Budapest a törökkorban. In: Budapest története 3. Bp., 1944.
GARÁDY 1944	GARÁDY Sándor: Agyagművesség. In: Budapest története 3. Bp., 1944. p. 382-403.
GÁL 1979	GÁL Éva: Óbuda topográfiája a XVII. sz. végétől a XIX. sz. közepéig. TMB 21. (1979), p. 105-152.
GÁL 1990	GÁL Éva: Tanulmányok Óbuda történetéből 3. Óbuda 1541-1848. Bp., 1990. p. 7-22.
GERELYES 1991	GERELYES Ibolya: Török leletegyüttesek a Budavári palotából (1972-1981). TMB 23. (1991), p. 21-77.
KOHLPRATH 1980	KOHLPRATH, Günther: Neuzeitliche Keramische Funde in Wien. In: Bodenfunde aus Wien. Mittelalter-Neuzeit. 1Wien, 1980. p. 40-194.
KUMOROVITZ 1966	KUMOROVITZ L. Bernát: Idősb Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez. TMB 18. (1966), p. 9-27.
RÓZSA 1963	RÓZSA György: Buda és Pest régi látképei 1493-1800. Bp., 1963.

¹³ Mókus u. 20. és Lajos u. 160. anyag feldolgozása folyamatban van.

¹⁴ GARÁDY 1944. 39. kép. 391.

¹⁵ KOHLPRATH 1980. 140-144. Katalóg 274, 275, 278, 279, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300.

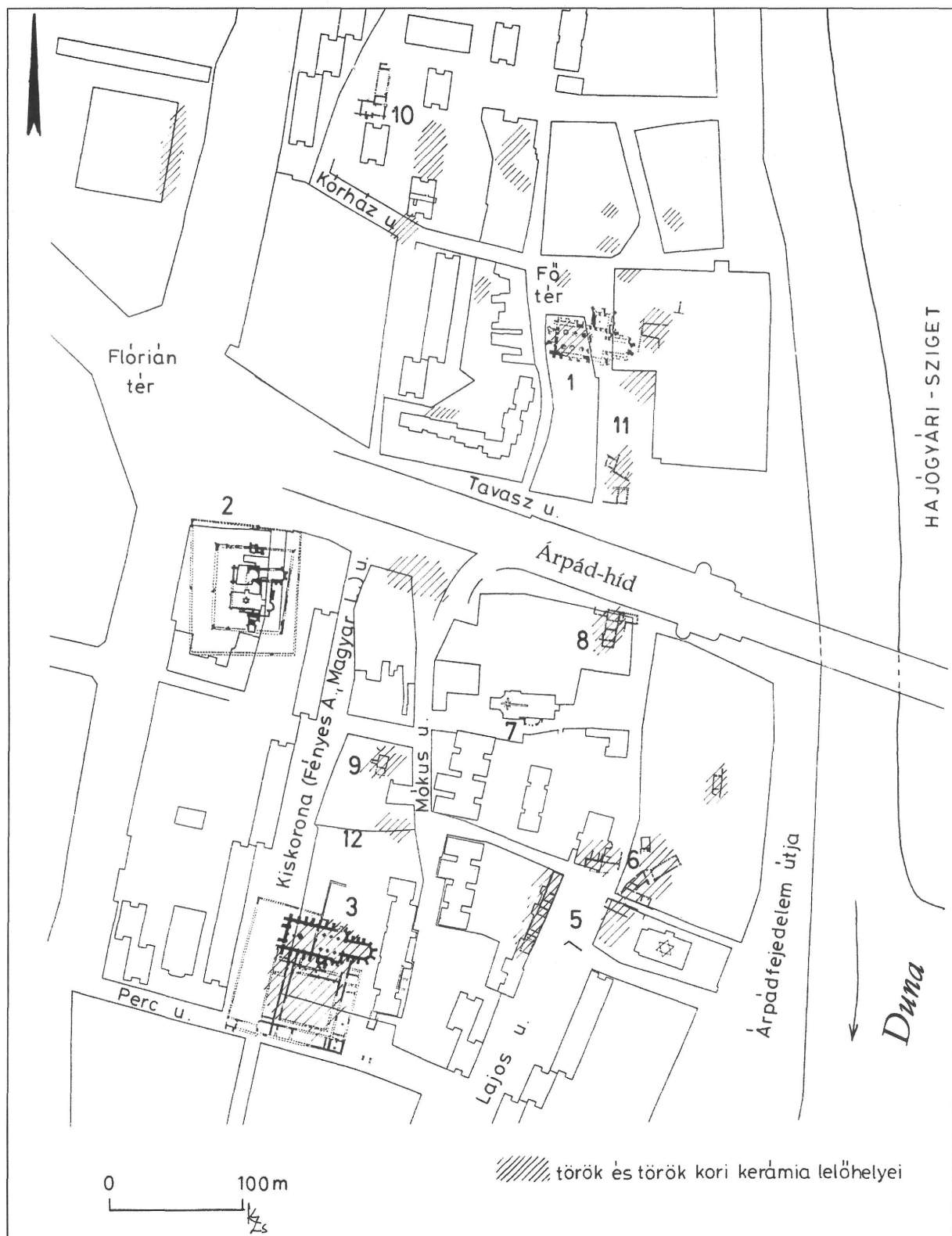
¹¹ BERTALANNÉ: Ásatási dokumentáció BTM Adattár 1288-81.

¹² KUMOROVITZ 1966. 14.

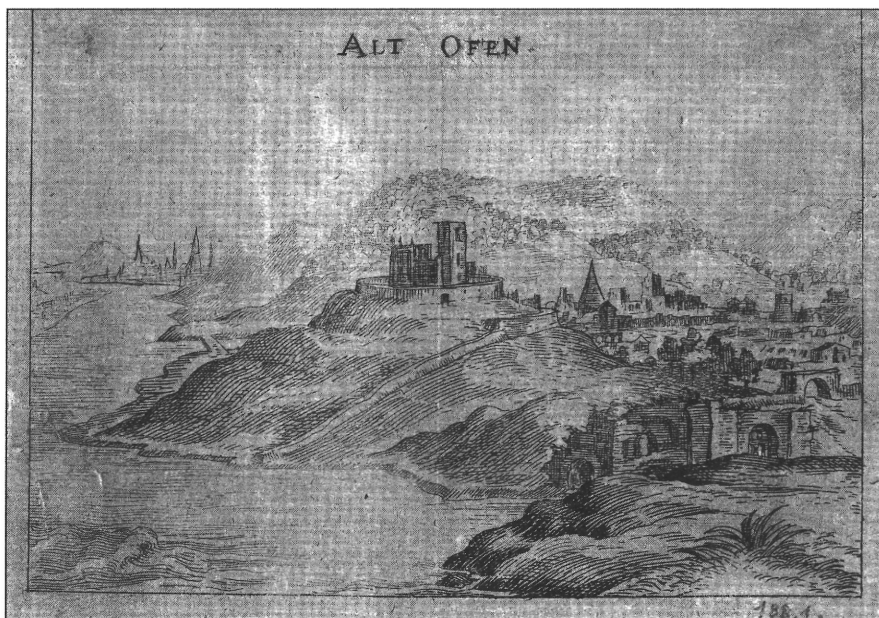
TÜRKISCHE BZW. TÜRKENZEITLICHE KERAMIK AUS ÓBUDA (ALT-OFEN)

Óbuda ist 1541 mit Buda zusammen ohne Kämpfe in türkische Hände gelangen. Während der Türkenherrschaft war sowohl von türkischer als auch von ungarischer Seite eine Domäne. 1659 ist es in die Besitz der Familie Zichy gelangen. In der mittelalterlichen Stadt war das Leben auch trotz der mehrmaligen Evakuierung in der Zeit

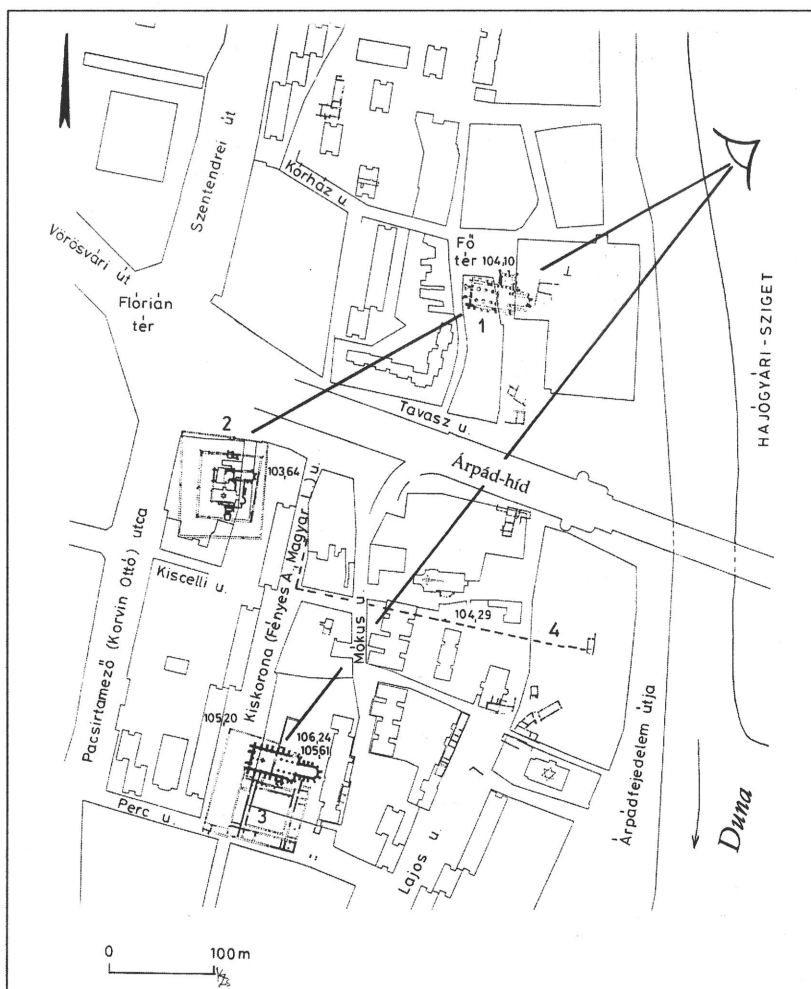
der Türkenherrschaft kontinuierlich. Dies wird von dem während der Ausgrabungen und der Fundrettungen geborgenen Fundmaterial aus dem 16–17. Jahrhundert beweist. Diese Funde waren teilweise die Gebrauchsgegenstände der hier gelebten türkischen und heimischen Bevölkerung, d. h. in erster Linie Keramik.

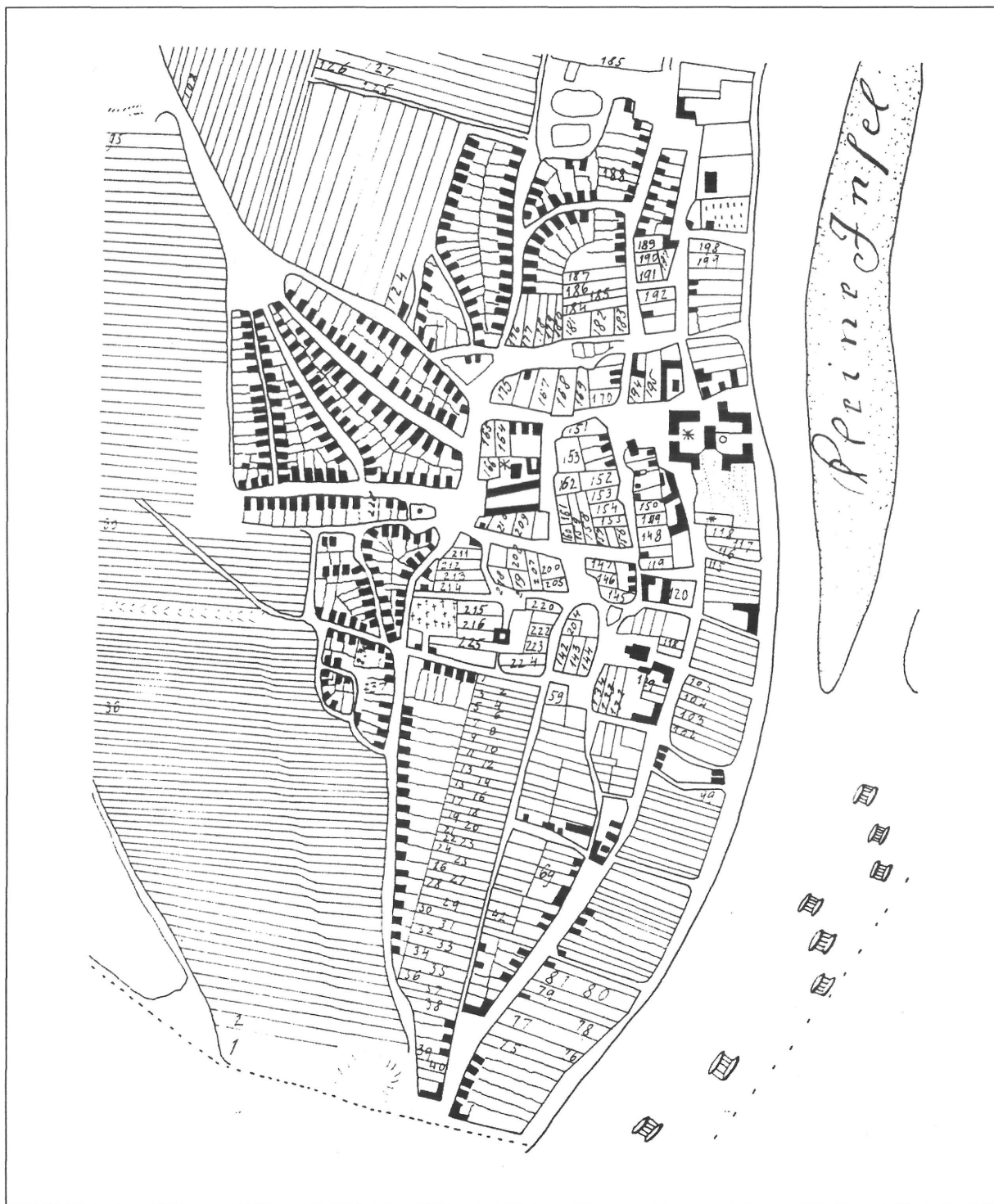
1. kép. Óbuda belterülete a feltárt középkori objektumokkal, a középkori lakóház török és törökkori kerámia lelőhelyeivel, nagyjában a középkori, illetve a 18. sz. közepéig újjáépített terület. 1. Mária templom, 2. Királynéi vár, 3. Klarissza kolostor, 5. Középkori piactér a 11–12. századi kőházakkal, 6. ÉK–DNy-i út a piactér és kikötő között, 7. Margit kápolna a középkori plébániatemplom, 8. Tumpa László háza a káptalan és a királynői városrész közötti D-i határ egyik pontja, 9. Középkori ház, 10. Ferences kolostor, 11. Mária templom körüli középkori házak, 12. Mókus u. 20.

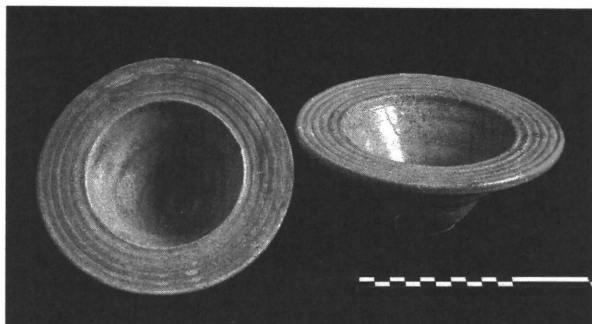
2. kép. „Alt Ofen” (Óbuda) ábrázolása az 1600-ban Casselben megjelent krónikából.
(W. Dilich rézmetszete)

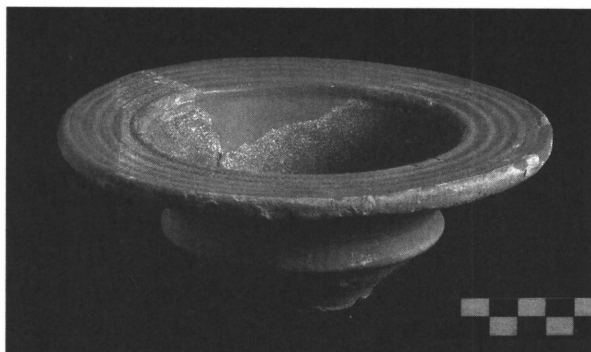
3. kép. A Dilich metszeten ábrázolt középkori épületek azonosításának kísérlete

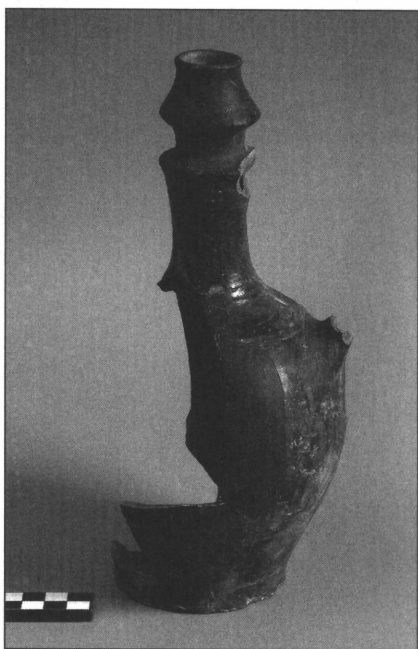
4. kép. Óbuda 1778-ban. Kneidinger András térképe (Kuczogi Zsuzsa rajza)

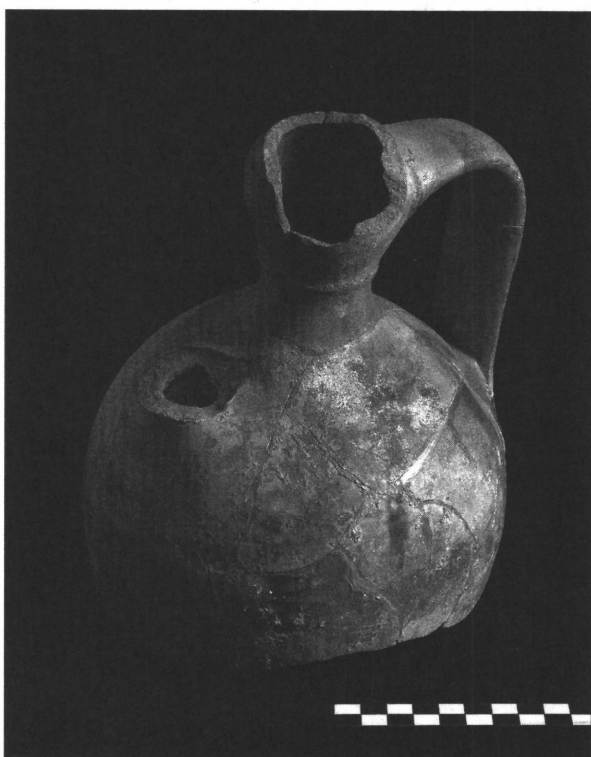
5. kép. Török kályhaszemek mázzal (ltsz. 72.80.1.1., ltsz. 72.65.1.1.)

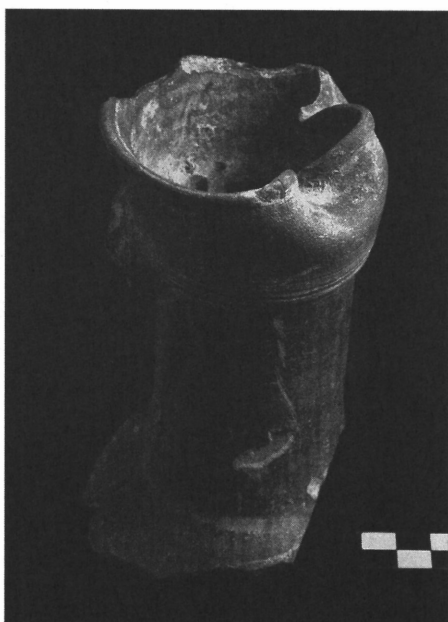
6. kép. Török kályhaszem mázzal. (ltsz. 97.95.1.1.9)

7. kép. Török korsó töredéke

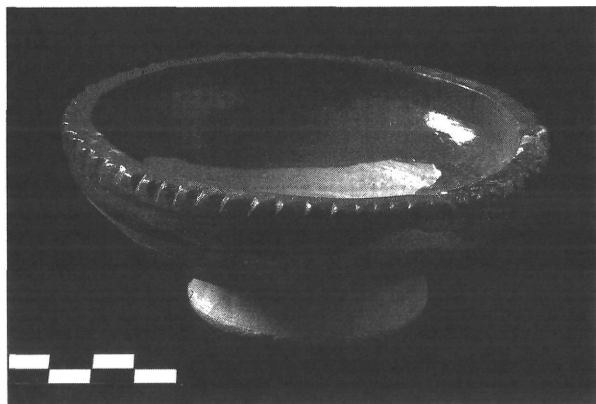
8. kép. Török korsó töredéke. (ltsz. 86.651.10.1.)

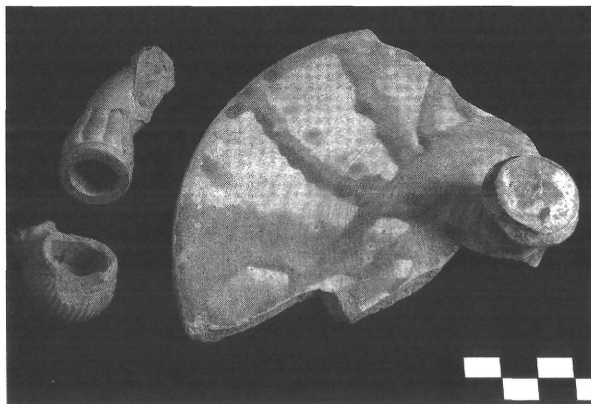
9. kép. Török korsó töredéke

10. kép. Török korsó töredékei besimított díszítéssel.

11. kép. Talpastál zöld mázzal (Iksz. 97.88.1.1.)

12. kép. Török pipák és fedő.

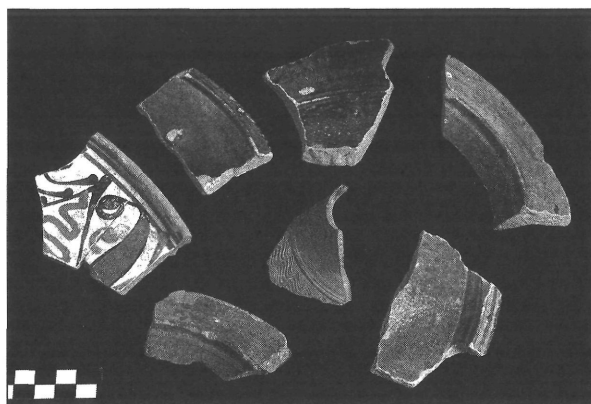
13. kép. Belül mázas fazék és kályhaszem töredék.

14. kép. Törökországi import kerámia és réztál

15. kép. Török pipa- és kályhaszem töredék, magyar eredetű tálak töredékei (Lajos u. 160.)

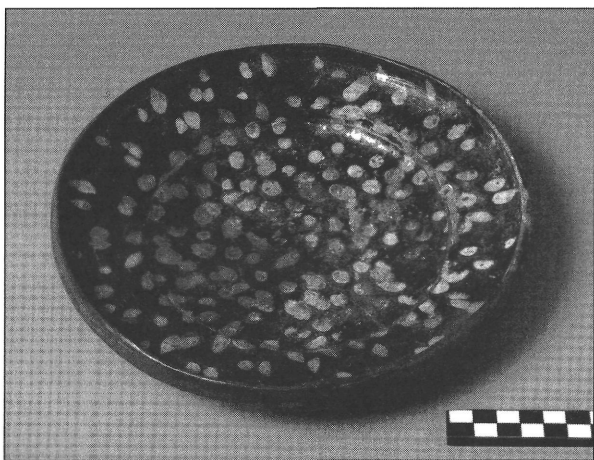
16. kép. Török korsó, talpastál, kályhaszem és táltöredék, hazai eredetű táltöredék (Lajos u. 160.)

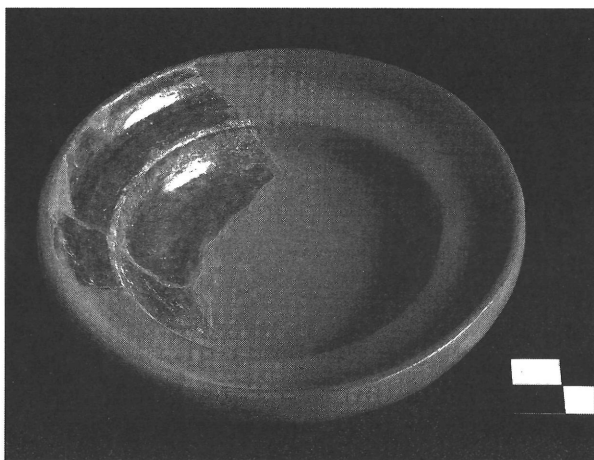
17. kép. Török korsó, fedő, belül mázas edényke és helyi eredetű táltöredékek

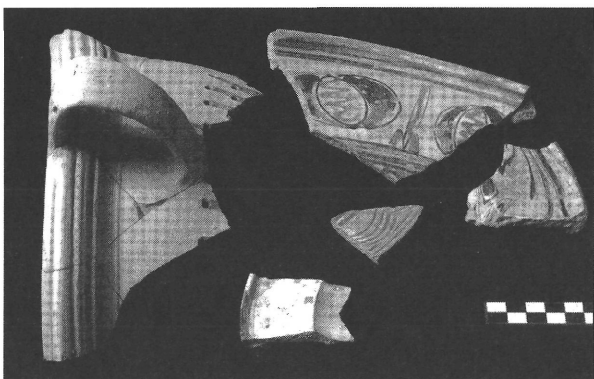
18. kép. Mázas tál, pettyegedett festéssel

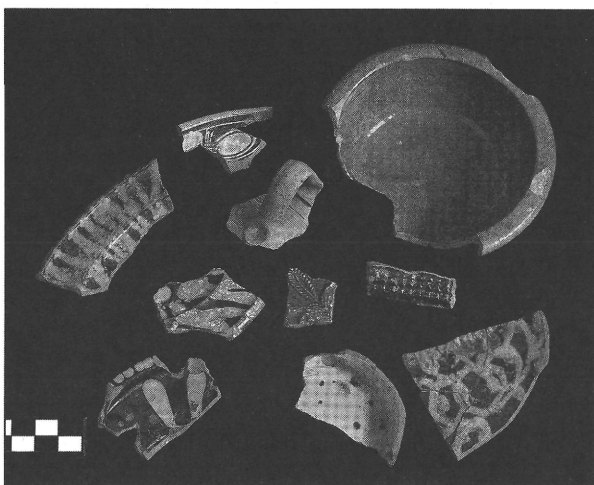
19. kép. Barna mázas tál, pettyegedett díszítéssel

20. kép. Tál, zöld és zöldessárga mázzal

21. kép. Tál töredékei és belül mázas szűrőedény részlete

22. kép. 16.-17. sz-i festett és mázas edény- és kályhacsempe töredékek

23. kép. Festett mázas tál töredéke

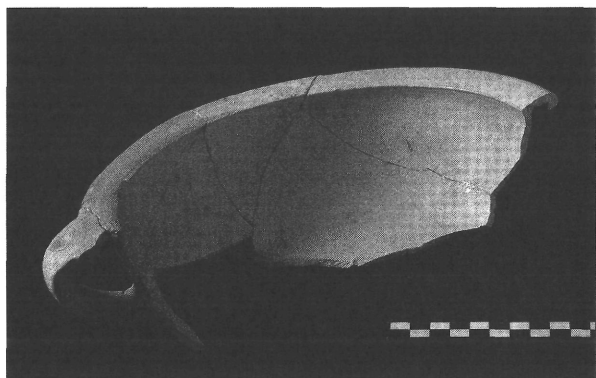
24. kép. Festett mázas tál töredéke

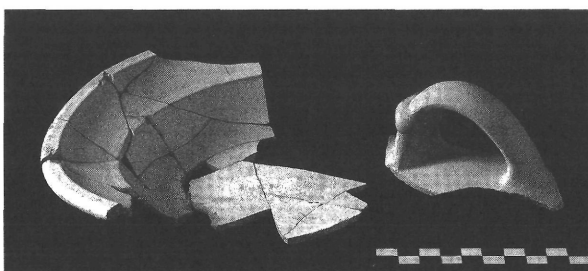
25. kép. Festett mázas tál töredéke (17. sz.)

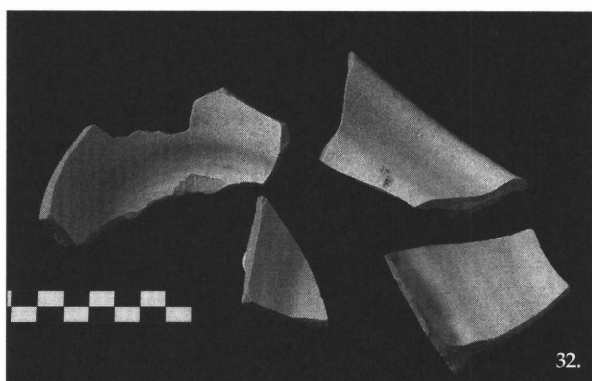
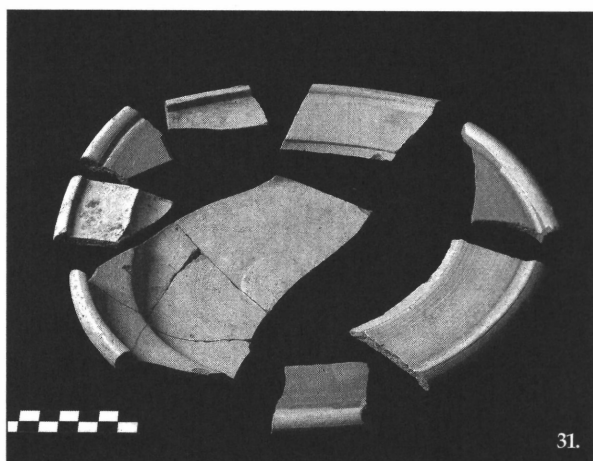
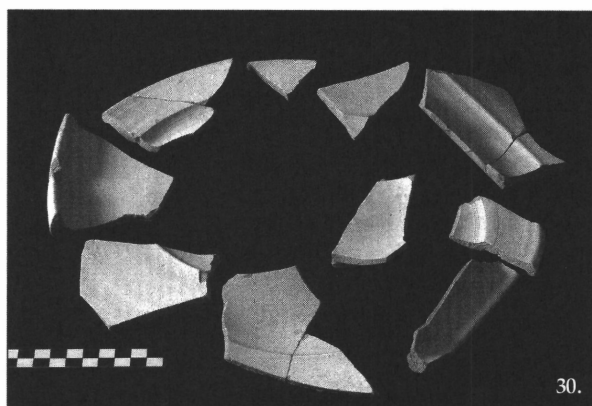
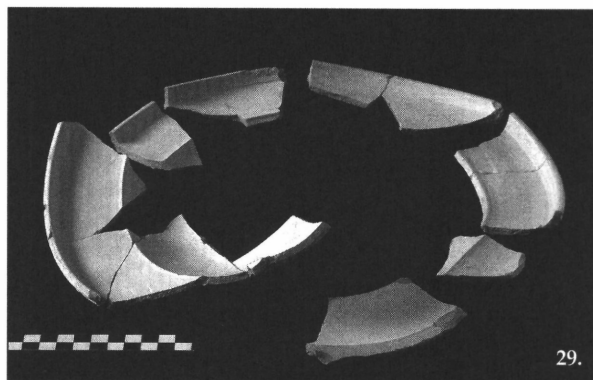
26. kép. Festett, mázas tálak töredékei (17. sz.)

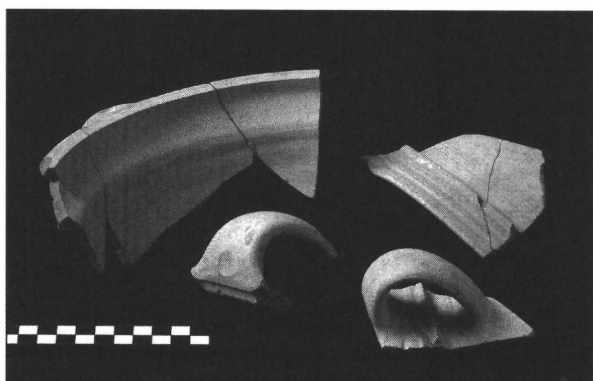
27. kép. Háromlábú serpenyő töredék (Mókus u. 20, óbudai műhely, 17. sz.)

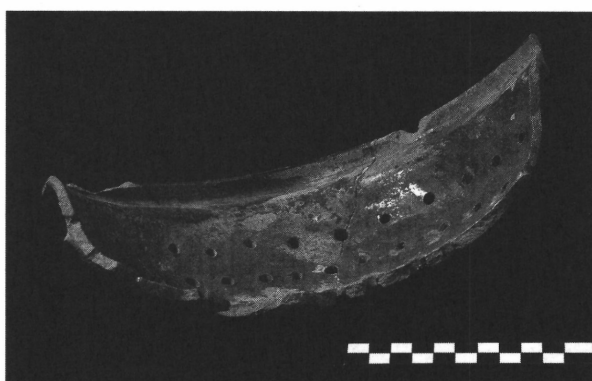
28. kép. Engobe-os tál és kancsó töredékek (óbudai műhely, 17. sz.)

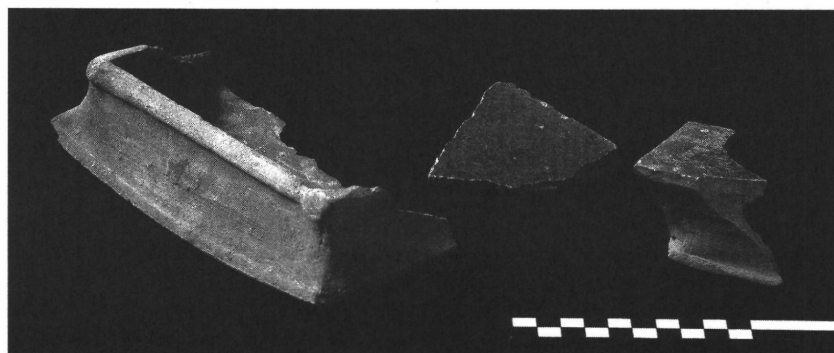
29–32. kép. Óbudai műhely: táltöredék, félkész áru, vöröses cserépen fehér engobe-bal.

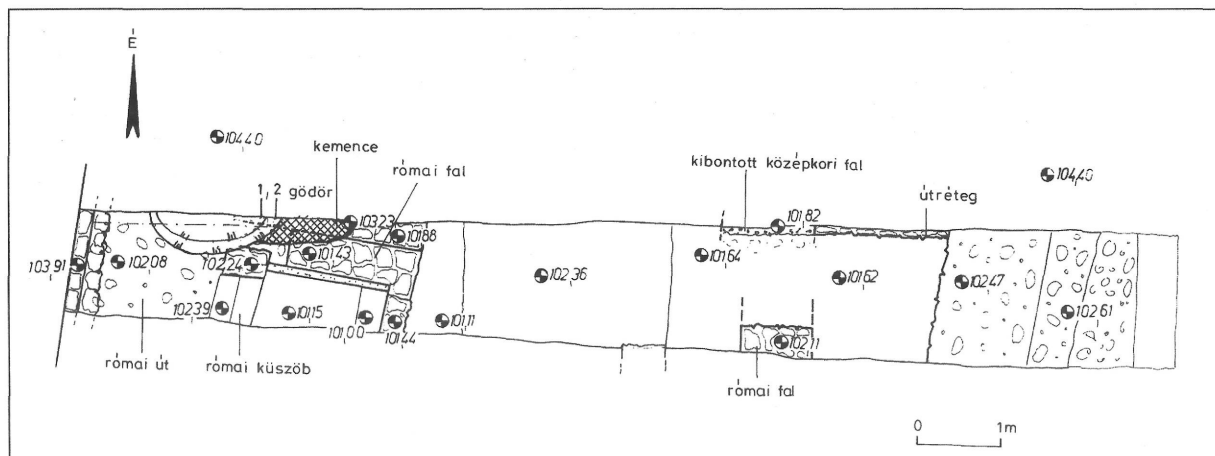
33. kép. Tál töredékek, félkész darabok.

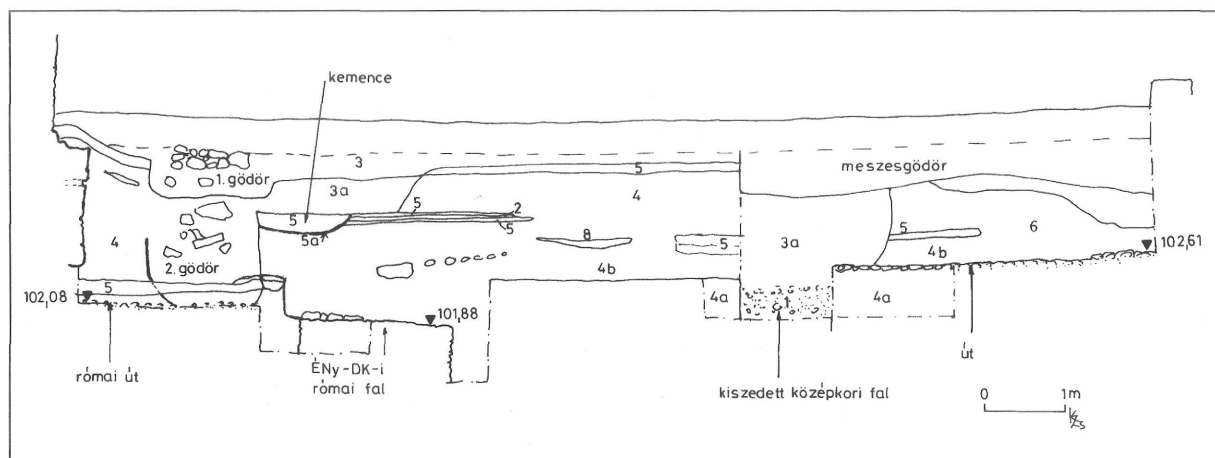
34. kép. Óbudai műhely: szűrőedény, belül zöld mázzal.

35. kép. Óbudai műhely. engobe-os félkész kályhacsempe és zöldmázos csempetöredék

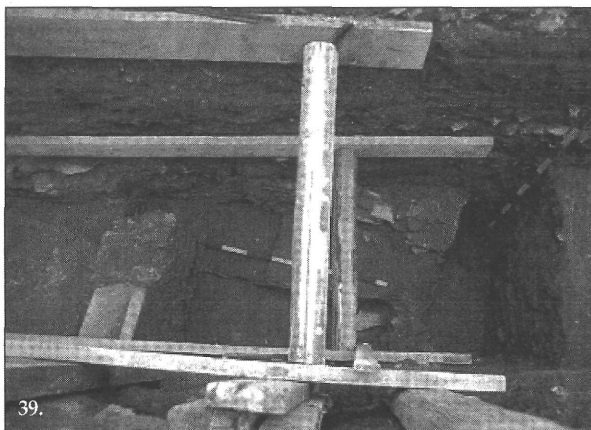
36. kép. Mókus u. 20. ásátás alaprajza. 1. római, 2. középkor, 3. középkori telekhatár, 4. újkor, 5. út, 6. jelenlegi beépítés, 7. 19–20. századi beépítés (Simonyi György felmérése, Kuczogi Zsuzsa rajza.)

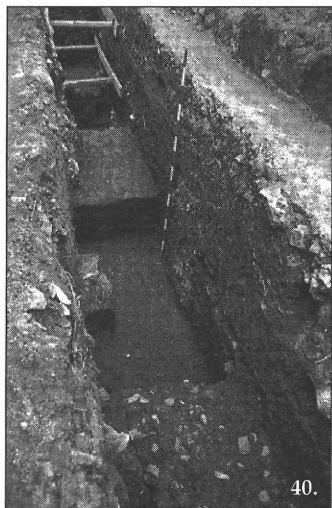
37. kép. A K-Ny-i, 80/3-as árok É-i metszetének részlete. 1. sűrű épülettörmelék, kő habarcs darabokkal, 2. barna agyaggal kevert föld, 3. törmelékes, kevert barna föld, 3/a.: sűrű apró törmelékes, barna föld, 4. barnás föld, apró törmelékkel, 5. sárga agyag, 5/a. vörösrre átégett sárga agyag, 6. pernyés, kevert agyagos talaj, 8. kevert sárga agyag.

1. gödör: török és 17.sz-i kerámia, nagy kövekkel kevert barna föld.

2. gödör: nagy kövekkel 17. sz-i kerámiával kevert barna föld (Kuczogi Zsuzsa rajza.)

38–39. kép. A 80/3-as árok részlete, középkori szint és római épületmaradványokkal.

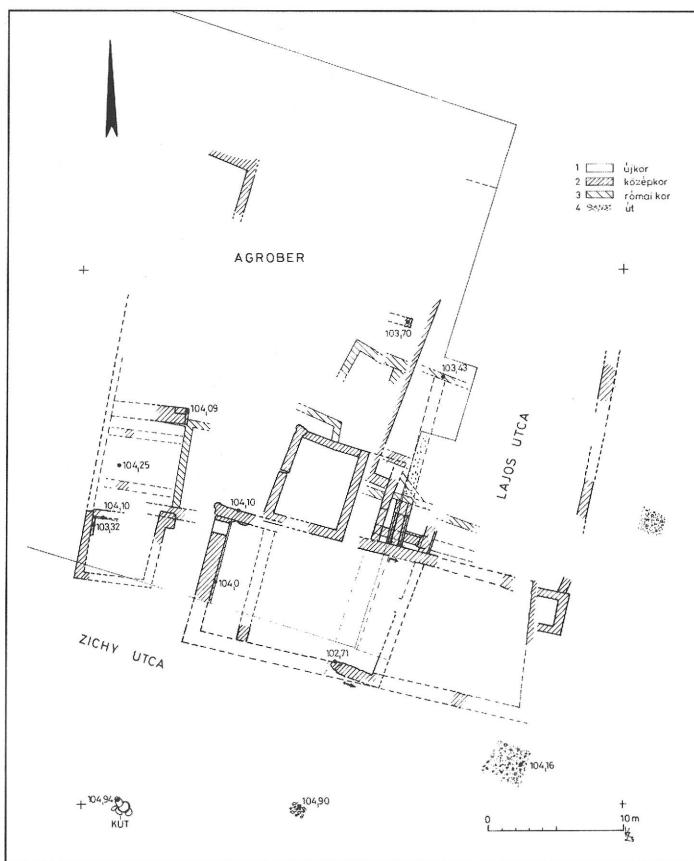

40.

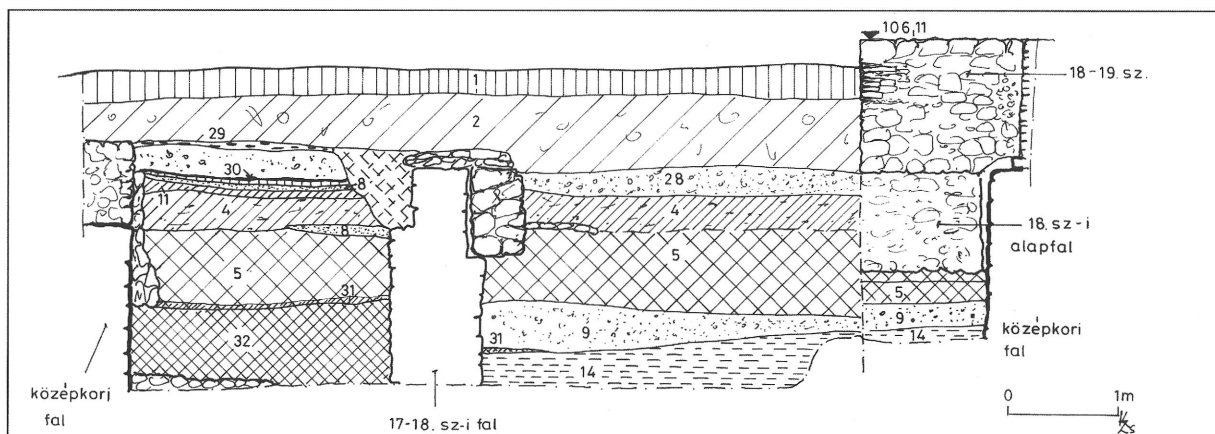
40-41. kép. 80/3-as árok

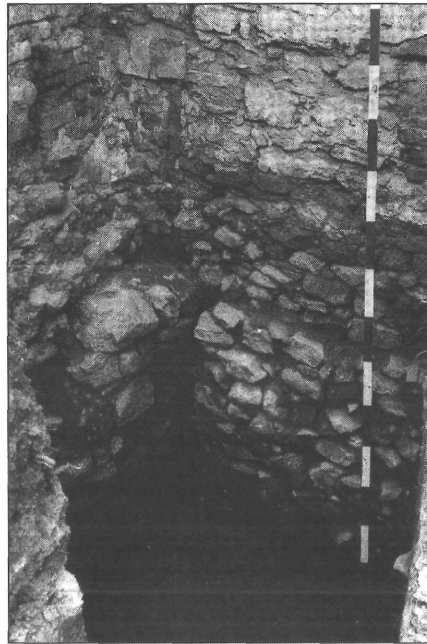
41.

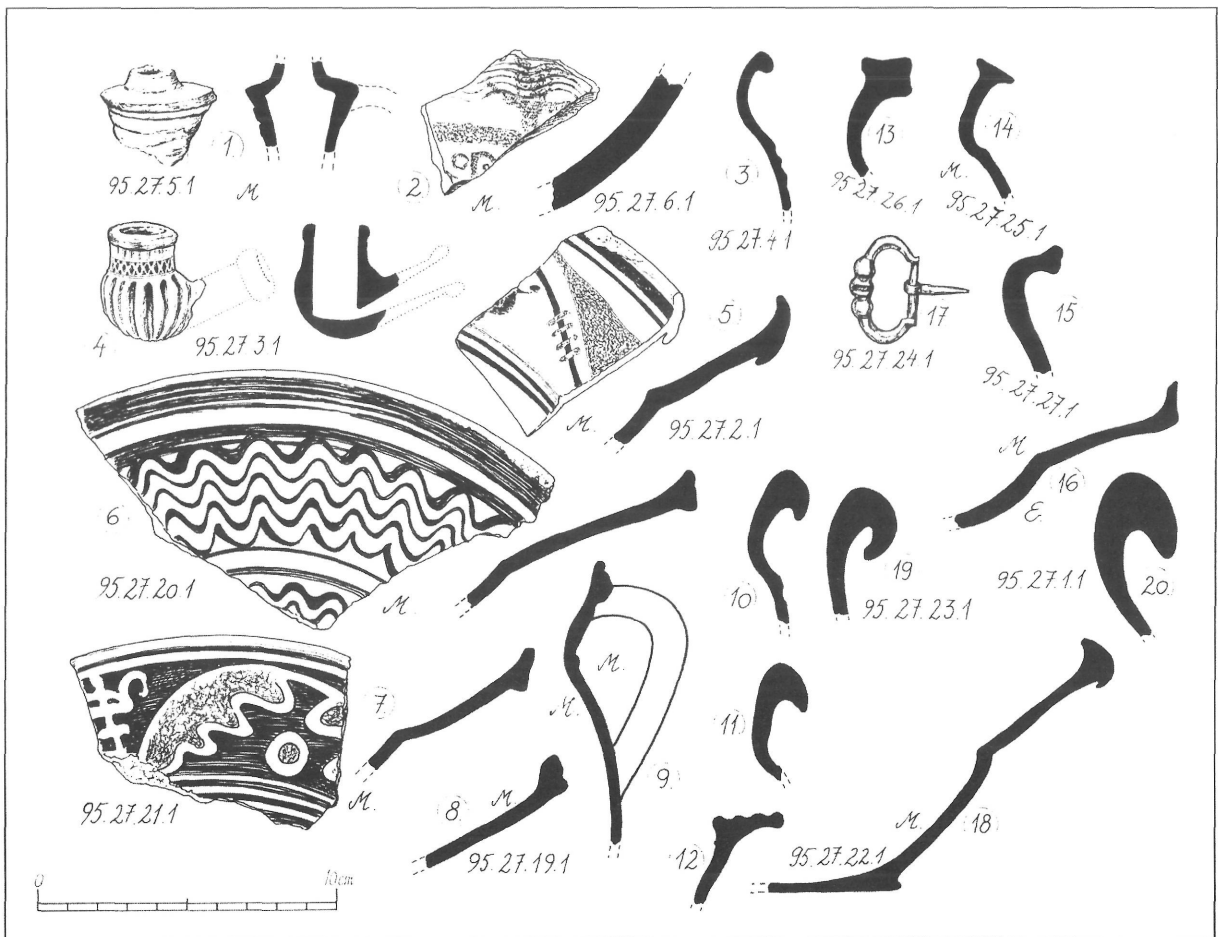
42. kép. Lajos u. 160. Feltárt objektum alaprajza

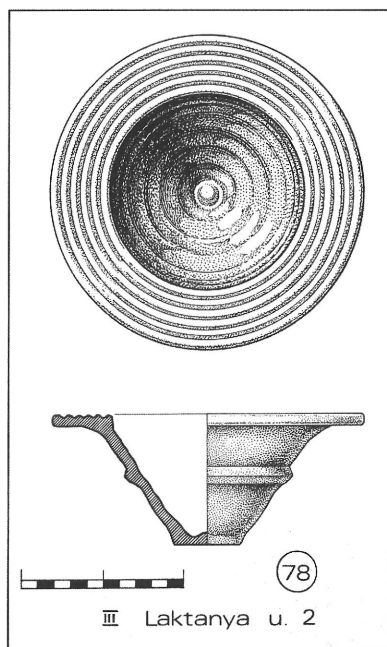
43. kép. Lajos u. 160. É-D-i árok keleti metszetének részlete. 1. helyreállítás előtti planírozási réteg, 2. 20. sz-i épülettörmelékes réteg, 4. Korommal kevert agyagos föld, 5. vörösbarna kevert agyag, középkori és török kerámiával, 8. habarcsréteg, 9. Habarcscsomós épülettörmelékes épületréteg, 11. kevert agyagos réteg, 14. kevert, sárga agyagréteg, 28. apró épülettörmelékes, habarcscsomókkal kavicsal. 29. újkori fapadló maradványa, 30. újkori téglapadló 31. erősen lejáró járószint. (Kuczogi Zsuzsa rajza)

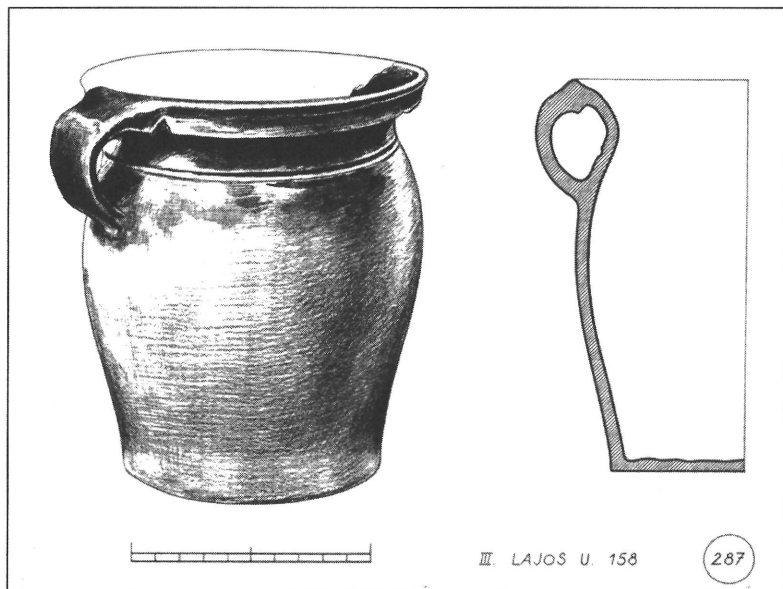
44. kép. Az É-D-i árok részlete

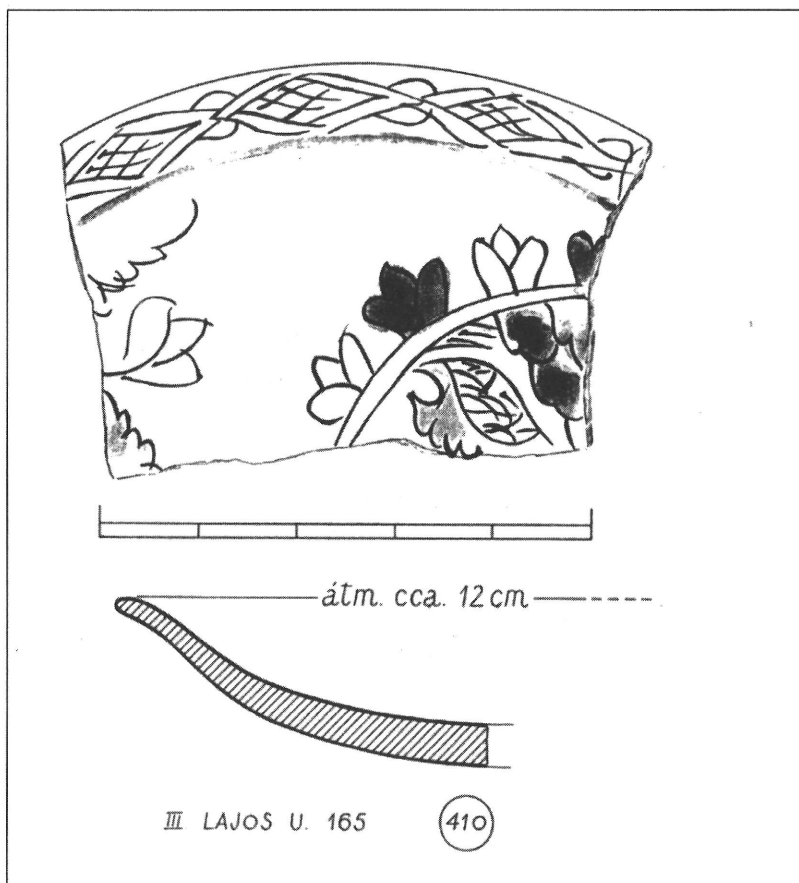
45. kép. 1-2. Az É-D-i árok a D-i végén előkerült ausztriai fazék és kerámia töredékek (17. század)

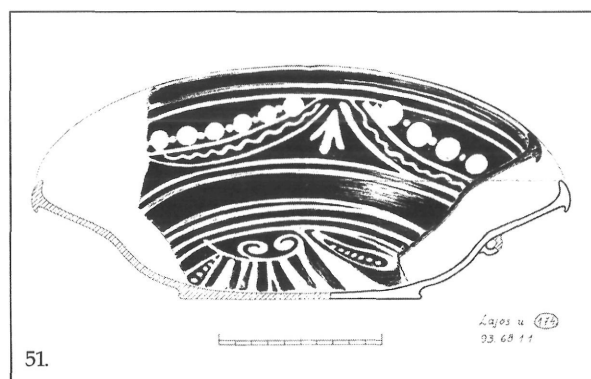
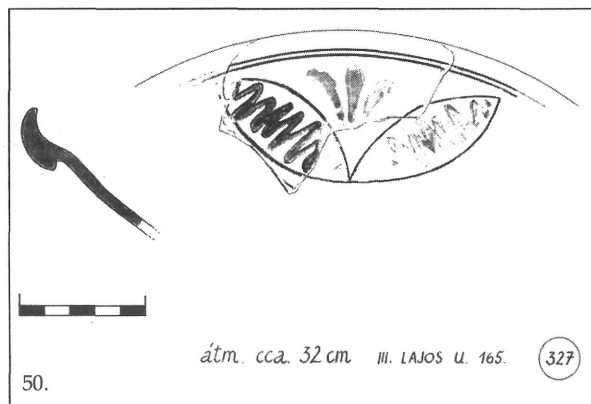
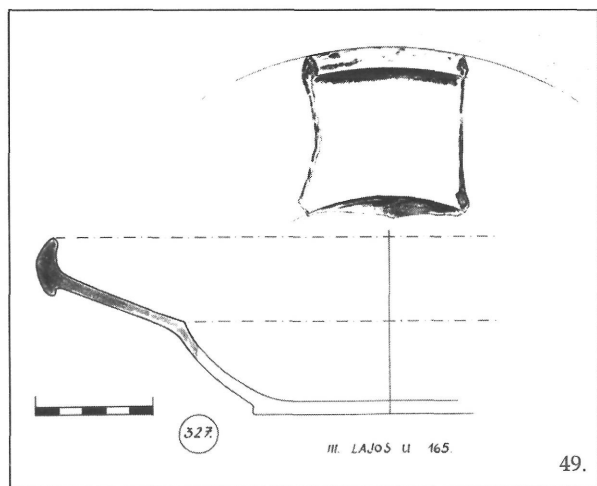
46. kép. Kályhaszem Laktanya u. 2-ből.

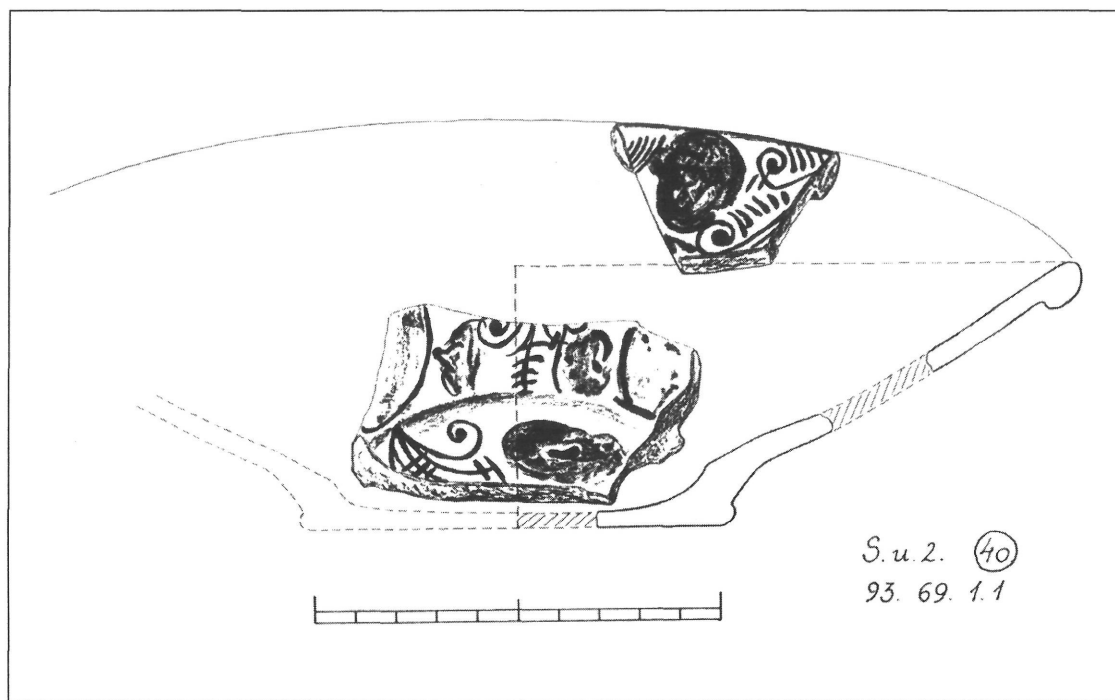
47. kép. Belül mázas fazék. Lajos u. 158.

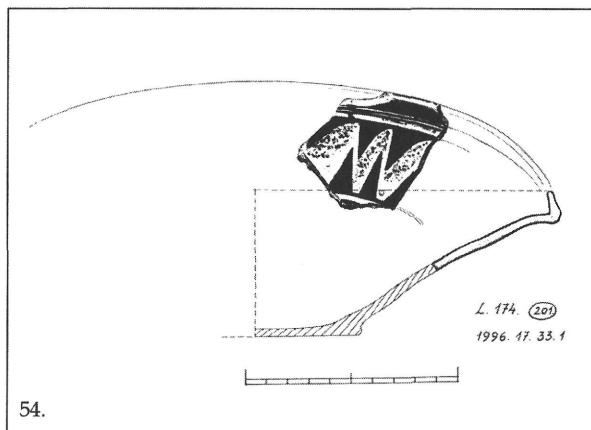
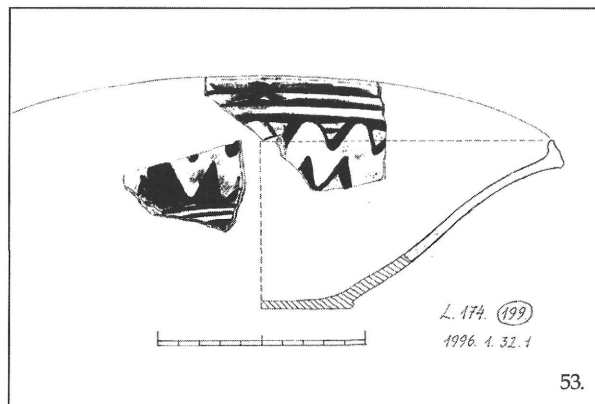
48. kép. Törökországi import tálka töredéke. Lajos u. 165.

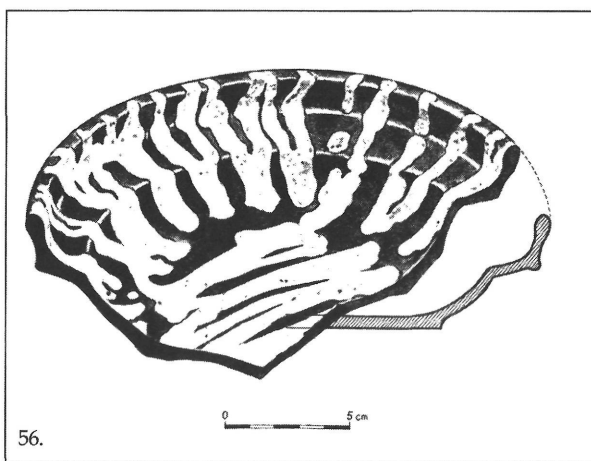
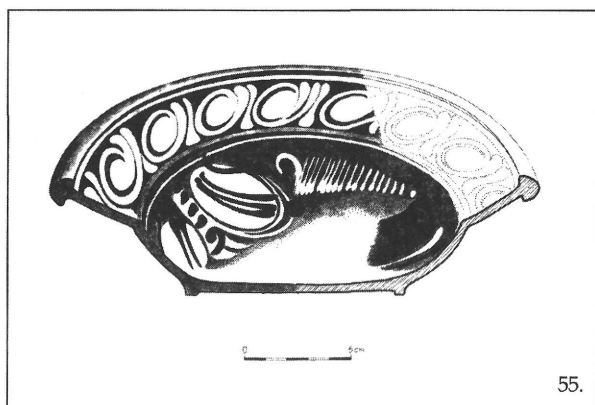
49.–51. kép. Óbudai műhely táltöredéke. Lajos u. 165.

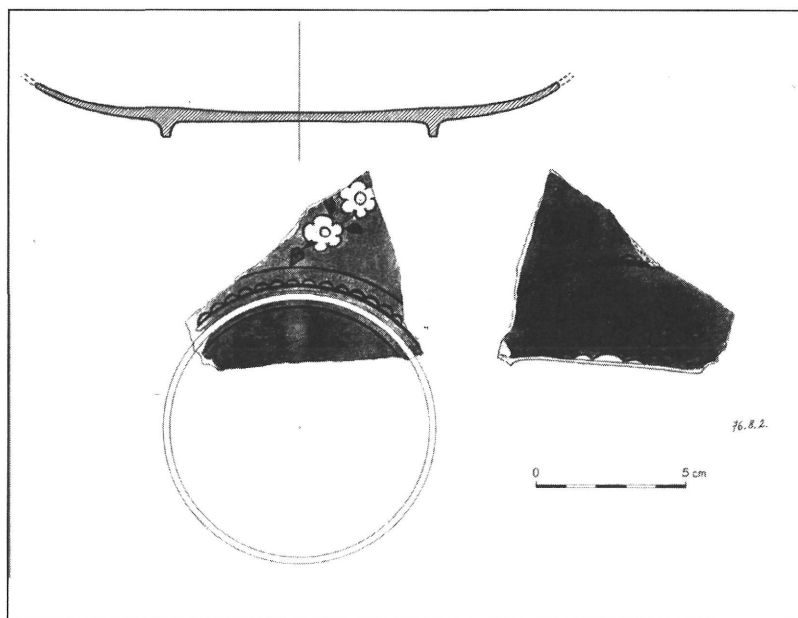
52. kép. Óbudai műhely táltöredéke. Lajos u. 174. – Serfőző u. 2.

53.-54. kép. Táltörödek, Lajos u. 174. – Serfőző u. 2.

55.-56. kép. Óbudai műhely táltörödéke a Klarissza kolostor területéről

57. kép. Törökországi import tálka töredéke virágmintával, kék festéssel, szintelen mázzal.